

АНАЛІЗ ГЕРМЕНЕВТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ЦІЛІСНОСТІ СТАРОГО І НОВОГО ЗАВІТІВ

Роман Островський

Український католицький університет, Львів

Вступні зауваги

Перш ніж перейти до аналізу герменевтичних моделей єдності Завітів, необхідно знайти відповіді на низку запитань. Зокрема, чи християни сьогодні потребують Старого Завіту, чи, може, для них цілком достатньо Нового? Якщо ж і надалі існує потреба у Старому Завіті, то як його поєднати з Новим? Ці запитання можуть видатися простими, але сучасну проблематику єдності Завітів досліджено недостатньо і вона справді вимагає поглибленого вивчення. Актуальність дослідження – в пошуку сучасної моделі, яка зможе пояснити цю єдність.

Необхідно наголосити, що Церква прийняла два важливі рішення щодо формування канону Святого Письма: зберегла всі тексти Біблії Ізраїля і розмістила «нову» частину після неї, а не на початку; нічого не змінила в текстах першої частини, навіть у тих уривках, які мали месіанське прочитання або були актуалізовані в Новому Завіті¹. Щобільше, в Новому Завіті де-не-де доволіно трактують старозавітні тексти. Втім їхня важливість залишається безсумнівною. Така актуалізація вказує перш за все на тяглість між Завітами².

Вже на світанку християнства виникло напруження у стосунках між християнською і юдейською спільнотами, через що християни дистанціювалися від юдейських приписів, проте священним текстом для них залишалася Біблія Ізраїля. На Єрусалимському соборі (Ді 15) ухвалено рішення: новонавернені члени Церкви не зобов'язані дотримуватися всіх приписів закону Мойсея, а мають визнавати віру у спасіння через особу

¹ Э. Ценгер, «Священное Писание иудеев и христиан» // його ж, *Введение в Ветхий Завет* (Современная библеистика), Москва 2008, 16.

² G. von Rad, *Old Testament Theology*, II, London 1966, 330.

Ісуса Христа. Для підтвердження використовували Старий Завіт, зокрема тексти, які свідчили, що Ісус Христос – Месія. Щобільше, ап. Павло в листах говорить про необхідність дотримування заповідей (1 Кр 7:19) та про значення Закону (Рм 3:31)³. Це ще раз засвідчує важливість та авторитет Старого Завіту в первісній Церкві.

Свого часу фон Рад працював над проблематикою Старого Завіту й порушував питання його важливості для християн, намагаючись пояснити значущість Старого Завіту тим, хто стверджував його недостатність, неповноту або надмірно наголошував на відмінностях між Старим і Новим Завітами⁴.

Св. Єронімові належать слова: «Не знати Писання – значить не знати Христа». Центер так їх перефразовує: не знати і не розуміти Старого Завіту – значить не розуміти Христа та християнства⁵. Він вважає, що термін «Старий Завіт» почали використовувати в II ст. як наслідок виокремлення текстів Нового, які були авторитетними для християн, у самостійну літературну одиницю. Доти ми можемо говорити лише про збірку єврейських «Святих Писань». Потрібно наголосити, що для перших християн Біблія Ізраїля ніколи не була «Старим Завітом» у розумінні «застарілого», «другорядного». Навіть під кінець II ст., коли християнські Євангелія та послання апостолів набули слави Святих Писань, вони не замінили і не відмінили Біблії Ізраїля⁶. Тому для більшості перших християн важливість і авторитет старозавітних Писань були очевидними. Ймовірно, що вони сприймали Старий і Новий Завіти як цілість, натхненну Господом, а тому й не бралися визначати, який із двох важливіший. Термін «старий» має й позитивне значення, тобто «поважний», «зрілий». Натомість Центер пропонує вживати термін не «Старий», а «Перший Завіт», надаючи йому значення того, що виник першим у часі й був укладений з Ізраїлем. Він став початком великого Завіту, в який згодом увійшли інші народи.

Дискусія про вживання терміна «Старий Завіт» має богословські ознаки, оскільки використання цього словосполучення у випадку неправильного трактування заперечує важливість і потрібність однієї складової Біблії⁷. Тому, читаючи Біблію, яка складається з двох Завітів, потрібно усвідомлювати їх єдність і цінність.

³ P. Grech, «Il problema ermeneutica del secondo secolo» // його ж, *Ermeneutica e teologia biblica*, Roma 1986, 108-109.

⁴ Von Rad, *Old Testament Theology*, II, 327.

⁵ Центер, «Священное Писание иудеев и христиан», 17.

⁶ Там само, 14-15.

⁷ Там само, 19.

Важливо зазначити, що в Новому Завіті термін «Старий Завіт» вперше згадано у посланні ап. Павла (2 Кр 3:14) і означає закон Мойсея (2 Кр 3:3,7)⁸. Наголошуючи на унікальності сотеріологічної події, яка відбулася з приходом Христа, Новий Завіт постійно покликається на Старий для підтвердження своїх слів. Це стало можливим завдяки тому, що в новозавітних авторів було чітке переконання: Бог Ізраїля – той самий Отець, який послав Сина⁹. Так, між Старим і Новим Завітами існує богословський зв'язок на рівні ідей та понять, що об'єднують ці дві частини Святого Письма.

Термін «новий завіт» вперше з'явився у пророчій літературі в часи Вавилонського полону і використаний не як протиставлення тому, що було раніше, а радше як підсилення зв'язку з ним, набуваючи термінологічного відтінку в значенні «оновлений». Тому пророки говорять про «нового царя» (Іс 7:14), про «нове небо та нову землю» (Іс 65:17; 66:12) і «новий завіт» (Єр 31:31-43). Цей новий завіт – ніщо інше, як продовження старого, укладеного між Богом та Ізраїлем. Тому пророк Єремія каже: «...Вкладу закон мій у їхнє нутро і напишу його у них на серці» (31:33). Таке ж розуміння терміна «новий» є й у Псалмі 149:1-2, в якому говориться про «нову пісню»: «1. Співайте Господеві нову пісню, а хвалу Йому на зборі праведників! 2. Нехай Ізраїль своїм Творцем радіє, нехай своїм Царем сини Сіону веселяться!» Після періоду кризи, тобто Вавилонського полону, Ізраїль продовжує прославляти Всевишнього, але вже з новим досвідом, набутим у неволі¹⁰.

У Новому Завіті однойменний термін вжито в контексті Тайної вечері Ісуса з учнями (Мт 26:28; Лк 22:20; 1 Кр 11:25). Укладений Ісусом новий завіт – продовження наявного, згаданого у пророчій літературі, особливо в Єремії 31:31. Основна відмінність полягає в тому, що новий завіт Христос безпосередньо укладає власним життям, наголошуючи: «у моїй крові» (Лк 22:20), та долучаючи до нього через проповідь апостолів нас усіх. В інших текстах (Мт 26:19; Мр 14:25; Лк 22:15-18) термін «новий» вжито у пророчому контексті.

Ап. Павло в посланнях говорить про «оновлене життя» (Рм 6:4), «нове сотворіння» (2 Кр 5:17), «нову людину» (Еф 2:15, 4:24; Кл 3:10).

⁸ V. P. Furnish, *II Corinthians: Translated with Introduction, Notes, and Commentary* (AYBC 32A), London 2008, 208.

⁹ Von Rad, *Old Testament Theology*, II, 364.

¹⁰ A. L. H. M. van Wieringen, «The Theologoumenon “New”: Bridging the Old and the New Testament» // B. J. Koet – S. Moyise – J. Verheyden (ed.), *The Scriptures of Israel in Jewish and Christian Tradition* (NTSup 148), Fs. Maarten J. J. Menken, Leiden 2013, 289-291, 293-294.

В інших новозавітних текстах ідеться про «нове небо та нову землю» (2 Пт 3:13; Од 21:1), «нове ім'я» (Од 2:17; 3:12) і «нову пісню» (Од 5:9; 14:3). У кожному з цих текстів мовиться про певну новизну, проте не про онтологічну зміну, а про якісне перетворення життя, сотворіння, людини. Христос не знищує людину, щоб створити нову, а повертає її до первісного задуму Отця¹¹.

Потрібно звернути увагу на словосполучення «нова заповідь» у Євангелії від Йоана (13:34; 15:12-13), проголошення якої відбувається у Лв 19:18. Вона не творить контрасту чи розриву зі старою заповіддю, а радше її продовжує, нагадує. Підтвердження цієї думки знаходимо в Йоанових посланнях, де сказано: «...Заповідь..., яку маємо від початку» (1 Йо 2:7-8; 2 Йо 1:5-6). У Книзі Одкровення Господь продовжує: «нове все творю» (21:5), а також провіщає сотворіння «нового Єрусалиму» (3:12; 21:2)¹². Отож, «новизна» в біблійному розумінні ґрунтується на перевірених та відомих знаннях і концепціях. Нове має відповідати старому та віднаходити в ньому підтвердження.

Протягом століть формувалися різні моделі, які пояснювали єдність між Старим і Новим Завітами. У статті проаналізуємо такі герменевтичні моделі: конфліктну («маркіонівську»), типологічну, алегоричну, модель «обітниця – сповнення», модель історії спасіння та діалогічну.

1. Конфліктна, або «маркіонівська», модель

Представники *конфліктної*, або «маркіонівської», моделі¹³ вважали, що між Старим і Новим Завітами немає нічого спільного. Автором цього підходу вважають Маркіона¹⁴. Іринеї Ліонський і Тертулліан («Проти

¹¹ Van Wieringen, «The Theologoumenon “New”: Bridging the Old and the New Testament», 295-298.

¹² Там само, 299.

¹³ D. Scaiola, «Il Nuovo Testamento è nascosto nell'Antico e l'Antico è manifesto nel Nuovo (Verbum Domini, 41): Considerazioni di carattere teologico sul tema dell'unità della S. Scrittura» // *Euntes Docete* 64/2 (2011) 15; Див.: M. Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti? Riflessione critica sui modelli ermeneutici classici concernenti l'unità delle Scritture*, Bologna 2007, 27.

¹⁴ За Ценгером («Священное Писание иудеев и христиан», 15), Маркіон був родом із Малої Азії. Завдяки своїм жертвам мав значний вплив на Римську Церкву. Проте близько 144 р. він відійшов від Церкви, і після цього організував свою групу, яка проіснувала до VI ст. Маючи гностичне бачення світу, Маркіон вважав, що сотворіння було справою злого божества, про яке говорить Біблія Ізраїля, та що юдейський бог війни і суду не має нічого спільного з Отцем Ісуса Христа. У своїй

Маркіона» III, 6,8-9) згадують його у творах, з яких дізнаємося про основні його ідеї: Завіти не становлять цілісності, Закон і Євангеліє протистоять одне одному; Христова наука не може ґрунтуватися на Старому Завіті, бо той є законом бога-деміурга, бога Ізраїля, який не має нічого спільного з Богом Спасителем, об'явленим у Христі, натомість Новий Завіт походить від доброго Бога; Старий Завіт (тобто Закон і Пророки) адресовані Ізраїлю і тому їх не можна визнати Святим Письмом християн¹⁵.

Крім того, Маркіон написав вступ до Євангелія й апостольських послань, які редагував і назвав «Антитезис», де подає основні, на його думку, євангельські ідеї про звільнення від злого божества-сотворителя. Він коротко тлумачить Євангеліє й Апостола, демонструючи на конкретних прикладах, як ці твори відрізняються від Старого Завіту¹⁶. Маркіон вважав, що Новий Завіт не має авторитету об'явлення, а становить загальну збірку історичних документів, що потребують певної редакції. Євангеліє від Луки – єдине, яке він визнавав, – було, на його думку, не натхненим Писанням, а історичним записом того, що говорив Христос. Тому він і не вбачав жодних перешкод для редагування тієї чи тієї книги. Найважливішим завданням Маркіон вважав віднайдення правди про Ісуса й очищення тексту від помилок, які, на його думку, туди закралися. Для нього Старий Завіт не мав жодної історичної цінності, тому він вважав, що доцільно і справедливо твердити про заміну одного Завіту іншим. Щобільше, для Маркіона проблематичним було визнання плюралізму в первісному християнстві – тобто співіснування різних, а інколи протилежних думок (наприклад, павлівських і юдеохристиянських ідей)¹⁷.

Такі Отці та Вчителі Церкви, як Іринеї, Тертулліан, Оріген і Климент Олександрійський, відкинули цю дуалістичну позицію щодо Старого Завіту, визнаючи його складовою канону християнської Біблії¹⁸. Вони не погоджувалися з тим, що Старий Завіт неактуальний і непотрібний для християн, а все, що в ньому написано, – відображене в Новому.

«ревності» Маркіон не лише відкинув Біблію Ізраїля, а й новозавітні тексти, які, на його думку, були надто юдейськими, залишивши тільки Євангеліє від Луки та листи Павла: Гл, 1-2 Кр, Рм, 1-2 Сл, Еф, Кл, Фп, Фм.

¹⁵ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 10-11.

¹⁶ J. Barton, *The Old Testament: Canon, Literature and Theology*, Society for Old Testament Study, Ashgate 2007, 79.

¹⁷ Там само, 71-72.

¹⁸ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 31-42.

До того ж, переходячи в еклезіологічну перспективу, говорити про «заміну» старого Ізраїля новим, тобто християнською Церквою, – неприйнятно, бо це не відповідає обітниці, яку Господь дав вибраному народові, та не узгоджується з документами Католицької Церкви¹⁹.

Деякі богослови й екзегети вважають, що заслуга Маркіона – у кристалізації новозавітного канону. Але всі ті книги, які він відкинув, були у вжитку християнських Церков того часу. Тим часом формування канону активно почалося в IV ст. Детальніше розглядає цю тему Атанасій («Святкове послання» 39, 367 р.). Щобільше, Церква доклала зусиль для захисту відкинутих Маркіоном книг²⁰. Отже, говорити про суттєвий внесок Маркіона у формування канону щонайменше недоречно.

Вплив *маркіонівської* моделі присутній у творах Отців Церкви: Августина («Проти Фауста»), Юстина («Діалоги з Трифоном» 24, 3) та Єроніма. Їхнє критичне ставлення до всього, що стосується єврейського народу, треба розглядати в контексті полеміки, яка існувала в ті часи між Церквою і синагогою²¹. Згодом до цієї моделі поверталися як католицькі, так і протестантські богослови. Наприклад, Лютер у «Вступі до Старого Завіту» 1523 р. (§ 4) говорить, що Новий Завіт проголошує благодать і мир через прощення гріхів у Христі, а в основі Старого Завіту – проголошення Закону, розкриття гріха й деградація благодаті. Негативне ставлення до Старого Завіту висловлювали у творах і модерні філософи та богослови (Шляермахер, Гарнак, Бультманн)²².

Зрозуміло, що нехтування Старим Завітом неприйнятно, адже відкидається початок історії християнства. Біблією, яку знали християни, був Старий Завіт, пророцтва котрого перечитували та переосмислювали, але в контексті приходу Христа. Тому неможливо читати Новий Завіт без розуміння і знання Старого. Більшість метафор, гіпербол та символів, які використовував Христос і Його учні, глибоко вкорінені у Старому Завіті.

Документ Папської біблійної комісії стверджує, що «без Старого Завіту Новий залишиться нерозкодованою книгою, деревом без коріння, яке приречене засохнути»²³. Тому конфліктна модель не може

¹⁹ Поп.: Pontificia Commissione Biblica, *Il popolo ebraico e le sue Sacre Scritture nella Bibbia cristiana*, Città del Vaticano 2001, 85-87.

²⁰ Barton, *The Old Testament: Canon, Literature and Theology*, 68-69. Наприклад, згадано про таких авторів: А. фон Гарнак, Х. фон Кампенхаузен, Д. Б. Кнокс, Б. Метцгер.

²¹ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 28.

²² Там само, 33-35.

²³ Pontificia Commissione Biblica, *Il popolo ebraico*, 199.

претендувати на висвітлення зв'язку між Старим і Новим Завітами²⁴. Отже, необхідно шукати інші, які змогли б глибше відобразити цю тяглість і єдність Біблії.

2. Типологічна модель

Ця модель орієнтується на пошуки «духовного змісту» Святого Письма²⁵. У процесі аналізу Старого Завіту акценти зміщуються на передбачення або на проголошення новозавітних подій та осіб. Типологічна модель описує взаємозв'язок між Старим і Новим Завітами в термінах «тінь» і «реальність», «буква» і «дух»²⁶. Термін «типологія» походить із грецької мови, а саме від слів «τύπος» та «λόγος», з яких перше означає модель, зображення, приклад, даний Богом як демонстрація майбутнього за посередництвом людей або речей²⁷; а друге – слово, розмову, традицію²⁸.

Загалом типологію використовували в літературі Близького Сходу, з пророків до неї вдавалися Второ-Ісая та Осія. Приклади типології присутні в текстах, у яких повернення з асирійської неволі прирівняно до виходу вибраного народу з Єгипту, зокрема Іс 43:18-21; 10:24-27; 11:15-16. Натомість у Пс 95, Єр 2:2-3 згадано досвід вибраного народу в пустелі й порівняно час Виходу з тодішнім незадовільним станом Ізраїля. У Новому Завіті є тексти, які ілюструють типологічну модель, наприклад, 1 Кр 10, Рм 5²⁹.

Результат типологічного трактування легко спрогнозувати, адже події Старого Завіту читаються як образи та передбачення подій Нового. Старий Завіт також немовби закодований до приходу Христа. І лише вочленення Слова Божого дозволяє відкрити духовне значення подій, які відбулися. Ісус Христос «звільняє» Старий Завіт і робить його своєрідним Євангелієм³⁰.

²⁴ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 171-173.

²⁵ Scaiola, «Il Nuovo Testamento è nascosto nell'Antico e l'Antico è manifesto nel Nuovo», 15-16; Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 39-50.

²⁶ Scaiola, «Il Nuovo Testamento è nascosto nell'Antico e l'Antico è manifesto nel Nuovo», 21.

²⁷ «τύπος» // *BDAG*, 7473.

²⁸ «λόγος» // *TDNT*, 506.

²⁹ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 40-41.

³⁰ Там само, 43-44.

До типології вдавався в писаннях і Августин («Про навчання оглашених» IV, 8, 8-9) вважаючи, що Старий Завіт потребує Нового, бо лише в такому поєднанні показує всю свою глибину й автентичність³¹.

Християнські автори надавали перевагу таким підходам, у яких Христос – осердя Писання, а Старий Завіт – праобраз, символ майбутніх новозавітних подій (Руперт із Дойтца, Тома Аквінський, Бонавентура). Лише з Реформацією приходить зміна парадигми: Лютер, а більше Кальвін, та їхні послідовники наголошували на буквальному значенні Святого Письма. А розвиток історико-критичного методу відсуває на задній план типологічний підхід у тлумаченні Біблії³².

У ХХ ст. знову спробували відновити значення та суть типології. Одним із представників цього методу був Гоппельт. Він вважав, що типологія допомагає зрозуміти зв'язок між Старим і Новим Завітами. На його думку, вона відрізняється від алегорії тим, що враховує значення історії. Тому слова та дії – це не лише метафори, а й реальність, що відображає історичні події. Типологія – «духовний підхід», подібний до *galgadi*³³, спрямований на актуалізацію тексту. Даньелу, Геберт, Лямпе та Бошам також працювали в цьому напрямі. Останній пропонує відкинути неоплатонічний підхід та зосередитися на модерному структуралізмі, щоб таким чином поєднати святоотцівську інтерпретацію й історико-критичний метод, зокрема застосувати ідею «переписування» як основну категорію розуміння Старого і Нового Завітів. У такому разі Закон (П'ятикнижжя) – це фундамент і в певному сенсі «початок», Пророки – «сьогодення», а Писання – актуальні «завжди»; апокаліптика, натомість, – це печать, що надає сенсу, закінчуючи попереднє і представляючи новий початок у воскресінні й оновленому світі. Отож, Новий Завіт – це «переписування» Старого з однією відмінністю: момент відліку – це «повнота часів». Новий Завіт формується аналогічно: Євангелія – це основні розповіді; Послання показують, як сповнювати та реалізовувати новий Закон; Апокаліпсис підсумовує весь процес і відкриває передсмак нового світу, який очікують із вірою й надією. Отже, обидва Завіти говорять про ті самі істини, проте в різній формі³⁴.

³¹ Там само, 45-46.

³² Там само, 46-48.

³³ Гаґгада – велика частина талмудичної літератури (усного Закону), яка використовує афоризми й релігійно-етичні повчання. Гаґгада охоплює й історичні передання та легенди, призначені полегшити застосування Закону, а також інтерпретує Писання в доступній поетичній формі.

³⁴ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 49-50.

Використовуючи типологію, Гріллі застерігає, що не варто заперечувати цінність історико-сотеціологічної події Старого Завіту. Коли християни його читають, то вони не можуть відкидати історію єврейського народу і не мають сприймати цей Завіт як призначений суто для християнського вжитку. Недоцільно й розуміти події та осіб Старого Завіту як тіні чи символи реальності, що відкриваються лише в Новому. Зрозуміло, що типологічне читання Старого Завіту в контексті особи Ісуса Христа не збігається з єврейським розумінням. Ісус Христос – це ключ для читання Біблії лише у християнській традиції³⁵.

3. Алгоритична модель

Це модель інтерпретації, мета якої – розкрити моральні аспекти біблійного символізму. На застосування цього методу натрапляємо вже в Новому Завіті, наприклад, у Посланні до Євреїв. Згодом до нього вдавалися Климент Олександрійський та Ориген³⁶. Юстин у «Діалогах із Трифоном» вказує на алегорію, як на важливий і єдиний спосіб розуміння Старого Завіту. Вона була відповіддю на буквально читання, яке практикували євреї та юдаїзовані християни³⁷.

Після Реформації до алегоричного підходу почали ставитися скептично. Якщо в XIX ст. про типологію говорили як про метод, використаний у Святому Письмі, то алегорію вважали такою, що заперечує історичний аспект і вдається до філософської інтерпретації біблійного тексту згідно з Філоном Олександрійським. Деякі екзегети (Барр і Чайлдс) вважали, що типологія й алегорія між собою не відрізняються³⁸.

Хоч алегорія надає необмежені можливості для висвітлення тягlosti між Старим і Новим Завітами та є загальноприйнятим методом інтерпретації, необхідно бути особливо обережним при її використанні. Неприйнятно застосовувати алегорію, щоби пристосувати біблійний текст до певного вчення. Це спричиняє відхід від духовного сенсу в гіпераллегоричний.

³⁵ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 177-178.

³⁶ Grech, «Il problema ermeneutica del secondo secolo», 114.

³⁷ Barton, *The Old Testament: Canon, Literature and Theology*, 76.

³⁸ J. Barr, «*Typology and Allegory*» // J. Barr (ed.), *Old and New in Interpretation: A Study of the Two Testaments*, Alva 1966, 103-148; B. Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, Minneapolis, 1992, 13.

4. Модель «обітниця – сповнення»

Згідно з моделлю «обітниця – сповнення»³⁹, старозавітні тексти підготовляють прихід Нового Завіту, але залишаються чимось незавершеним і неповним. У Євангелії Христос говорить про взаємозв'язок між Завітами: «Не думайте, що я прийшов усунути закон чи пророків: я прийшов їх не усунути, а доповнити» (Мт 5:17). У цьому тексті використаний термін «πληρῶσαι» – сповнення, тобто сповнення пророцтв і обітниць, що становитиме основу моделі «обітниця–сповнення». Ідея сповнення писання і пророків присутня й у посланнях ап. Павла, зокрема до Римлян (1:1-4).

До цієї моделі вдавалися ще на початках християнства. Наприклад, у Листі Варнави використано подібний підхід з особливим наголосом саме на сповненні; Старий Завіт трактовано як пророче передбачення Христа (1:7; 12:7). Натомість євреї втратили свій завіт із Богом, оскільки Мойсей розбив скрижалі Завіту. Тому все те, на чому вони ґрунтують свої переконання, не має жодної аргументованої підстави (4:6-9). Цю модель використовували Августин, Єронім, Тома Аквінський, а в сучасну епоху – Гессе, Тріллінг, Бошам. Практичне її застосування залежить від розуміння терміна «сповнення». Якщо залишатися в межах актуалізації обітниць, то ця модель свої функції виконує. Коли ж говорити про доповнення чогось недосконалого чи неповного та про необхідність його звершення, тоді такий підхід набирає невластивого для Святого Письма значення⁴⁰. Останнє – слабка сторона моделі «обітниця–сповнення», оскільки Старий Завіт відходить на задній план, стає підготовчим знаряддям, меншим і взагалі неважливим після сповнення обітниць у Христі. Тому, вивчаючи застосування цієї моделі, треба мати на увазі динаміку Старого і Нового Завітів й уникати еволюційної інтерпретації, себто думки, що обітниця недосконала, часткова, неповна, а сповнення – закінчене, досконале та повне. Чайлдс пояснює, що «християнський канон складається з двох різних голосів. Старий Завіт – голос Ізраїля, а Новий – голос Церкви. У каноні Біблії Старий Завіт не є тлом, першим кроком, а голосом Ізраїля, який виголошує свої обітниця»⁴¹. Не можемо вважати Старий Завіт недосконалим, і не лише тому, що для нас, християн, він Перший чи Старий. Він залишається словом Божим у всій його повноті. Сповнення також зовсім не означає закінчення Божих обітниць

³⁹ Scaiola, «Il Nuovo Testamento è nascosto nell'Antico e l'Antico è manifesto nel Nuovo», 17.

⁴⁰ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 56-60.

⁴¹ Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, 770.

у момент новозавітної актуалізації, адже проголошене в Новому Завіті сповнення містить нову обітницю приходу Христа, тобто парусію. Тому християни очікують приходу Царства Небесного – нового неба й нової землі (Од 21)⁴².

5. Історія спасіння

Історія спасіння – модель, яка має на меті продемонструвати єдність Завітів⁴³. Назва походить із німецької (*Heilsgeschichte*), оскільки її розробляли переважно німецькі вчені фон Гофманн, Ревентлов, фон Рад і Кульманн, виокремлюючи світську й сакральну історію та пропонуючи звернути увагу на динаміку руху зі Старого Завіту в Новий. Виникає питання і про можливість руху в протилежному напрямі – від Нового до Старого Завіту⁴⁴.

Основні ознаки моделі: Біблія у своїй єдності – свідчення історії, історії спасіння, в якій присутня Божа ініціатива й активна участь у подіях; особа Христа займає центральне місце в історії, тому набуває богословського змісту, який робить її відкритою до майбутнього сповнення. Так історія спасіння стає моделлю, яка наголошує на історичності об'явлення. Старий Завіт свідчить не про міфічні події, а про ті, що актуалізуються в конкретних просторово-часових координатах. Звичайно, історія не містить Божого об'явлення, але в ній Бог втілює своє послання, кличе людину, чинить її співучасником спасіння⁴⁵. На думку Ревентлова, два Завіти органічно між собою пов'язані та свідчать про Господа, Який творить поетапно все, що існує, а також посилає свого Сина, Який переходить різні етапи людського життя, щоб удосконалити людину⁴⁶.

Чайлдс вважає, що сильна сторона моделі історії спасіння – поєднання динамічного руху історії з біблійним богослов'ям. Прихід Христа стає сповненням обітниць історичному Ізраїлю та їхньою реалізацією після довгого очікування. Одночасно дослідник вказує й на недоліки моделі: надмірну присутність філософської компоненти та перетворення на абстракцію конкретних подій із життя Ізраїля⁴⁷.

⁴² Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 179-182.

⁴³ Scaiola, «Il Nuovo Testamento è nascosto nell'Antico e l'Antico è manifesto nel Nuovo», 17.

⁴⁴ Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, 17.

⁴⁵ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 61-62.

⁴⁶ H. G. Reventlow, *Storia dell'interpretazione biblica*, I, Casale Monferrato 1999, 229.

⁴⁷ Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, 16-17.

Натомість згідно з фон Радам, тексти Святого Письма радше вже від початку були призначені для постійної реінтерпретації, і цей процес не вважали за насильство над ними. Відкритість на майбутнє постійно вимагає нової інтерпретації текстів, що стосувалися минулих часів. Кожне наступне покоління надаватиме їм нового значення⁴⁸.

Утім, застосовуючи цю модель, необхідно брати до уваги: якщо сприймати її як єдиний лінійний розвиток зі Старого Завіту в Новий, то поєднати обидва Завіти буде важко. Тому важливе таке розуміння Біблії, де був би рух із Нового у Старий Завіт і навпаки⁴⁹.

6. Діалогічна модель

Діалогічну модель запропонував Ценгер і розвинув Ґріллі⁵⁰. Останній покликається на філософський доробок Левінаса, а точніше – на його розуміння *Іншого*, згідно з яким *Інший* є навпроти мене; він – це Ти, кого годі знищити чи образити. Тому ця модель має шанс стати основною для розуміння єдності Старого й Нового Завітів і ґрунтуватися на взаємознанні без асиміляції та редукції. А цьому передують побудований на новому фундаменті тривалий діалог, у якому надається перевага розумінню Завітів і герменевтиці їх співвідношень. Необхідно розвивати богослов'я, яке визнаватиме, що Завіт між Богом і єврейським народом незмінний.

Варто процитувати слова екзегета: «У зв'язку між Старим і Новим Завітом “Новий” маємо розуміти як головне продовження “Старого”. Ні Ісус, ні Новий Завіт не пропонують чогось протилежного до Старого, а навпаки, Ісуса й Новий Завіт маємо розуміти як продовження того, що вже було в Законі та Пророках»⁵¹. На думку Ґріллі, необхідно говорити про один-єдиний вічний Завіт, який Господь відновлює в різні історичні моменти. Беручи до уваги біблійні тексти, маємо підстави твердити про більшу кількість завітів (Еф 2:12; Рм 9:4). Однак послання до Ефесян (2:12) говорить про завіти обітниць (τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας), показуючи, що всі вони ґрунтуються на неперервності обітниць Божих і Його задумі спасіння, згідно з яким Господь хоче відновити єдність людського роду, зібравши євреїв та інші народи в нове людство (Еф 2:11-22). Новий Завіт, укладений у крові Христа (Лк 22:19-20), не скасовує інших,

⁴⁸ Von Rad, *Old Testament Theology*, II, 361.

⁴⁹ Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 182-183.

⁵⁰ Там само, 185.

⁵¹ Van Wieringen, «The Theologoumenon “New”: Bridging the Old and the New Testament», 301.

а демонструє есхатологічно присутню Божу обітницю для народу Ізраїля і всіх інших народів. Так уможлиблюються різні способи участі в єдиному вічному Завіті благодаті, доступному для всіх – Ізраїля і християн, кожного у своїй ідентичності, згідно з Божим задумом. Єдиний вічний Завіт наголошує на неперервності історії спасіння з різними історичними етапами, присутніми в ньому⁵².

Висновки

Запропоновані у статті моделі, крім *маркіонівської*, мають сильні риси, і за необхідності їх можна використовувати для тлумачення текстів Святого Письма. Проте для пояснення єдності Старого і Нового Завітів найкраще підходить *діалогічна* модель. Вона не применшує значення жодного із Завітів, а представляє їх рівнозначними учасниками діалогу. Щобільше, наголос на єдиному завіті між Богом і людиною дозволяє сформувати всі попередні завіти, укладені протягом історії, у певну єдність, яка свідчить про Божу любов і милосердя. Вміння читати Святе Письмо в єдності Завітів – дар, завдяки якому слово Боже відкривається людині у всій своїй красі.

⁵² Grilli, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*, 185-188.